

СУЧАСНІ РИЗИКИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРИРОДО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ НА ШЛЯХУ ДО ВСТУПУ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ

Анотація. Під час процесу інтеграції України до Європейського Союзу існують певні загрози для природо-заповідного фонду країни. Зокрема: потенційне підвищення антропогенного впливу через розвиток економіки; недостатнє фінансування для ефективної охорони та управління заповідними зонами, навіть незважаючи на можливість залучення коштів від ЄС; небезпека нелегальної забудови й нерациональної експлуатації територій, що входять до складу природо-заповідного фонду, внаслідок прогалин в законодавстві та контролю; проблеми, пов'язані з гармонізацією та приведенням у відповідність українського природоохоронного права до стандартів Євросоюзу. Україна потребує посилення природоохоронних зусиль, дієвого застосування наявних фондів ЄС для досягнення більш високих стандартів охорони природи.

Ключові слова: природоохоронні території, законодавство, Європейський союз, екологічні послуги.

Основний шлях України до Євроінтеграції значною мірою залежить від адаптації вітчизняного законодавства щодо природно-заповідного фонду та екологічної освіти до вимог Європейського Союзу. Стрижнем цього процесу є гармонізація національних норм з європейськими, що відкриває широкі можливості для покращення структур управління заповідними зонами, розширення природоохоронної мережі. Активна участь громадськості, розвиток екологічної освіти, належне фінансування, залучення інвестицій, а також міжнародна співпраця стають ключовими компонентами на цьому шляху. Такі кроки не лише наближають Україну до ЄС, а й підсилюють національну природоохоронну політику, впроваджуючи кращі світові практики, що відповідають стандартам Європи.

Ключовою вимогою є інтеграція **соціальних, екологічних та економічних аспектів** у реформування законодавства. Цей процес залучає не лише законодавчу та виконавчу владу, але й активно включає громадськість, яка відіграє важливу роль у формуванні збалансованих рішень. Така синергія всіх зацікавлених сторін забезпечує комплексний підхід до змін, що відповідає актуальним потребам суспільства.

В Україні громадський екологічний сектор почав активно розвиватися наприкінці 1980-х на початку 1990-х років, значною мірою спричинений Чорнобильською катастрофою та розпадом Радянського Союзу. Цей період був позначений зростанням громадської уваги та участі у питаннях екології, що стимулювало подальше інституційне формування екологічного сектору протягом 1990-х років та початку 2000-х. Ці процеси стали основою для адаптації та інтеграції України до екологічних стандартів Європейського Союзу, що в свою чергу підтримало зусилля країни на шляху до європейської інтеграції. Ще більшого розвитку громадський рух набув із підписанням Угоди про асоціацію України та ЄС у 2014 р.

Парламент ухвалює закони, що спрямовані на гармонізацію українського природоохоронного законодавства з європейськими нормами. Цей крок забезпечує інтеграцію екологічних стандартів, наближаючи Україну до європейської спільноти та підвищуючи ефективність збереження навколишнього середовища.

В Україні було прийнято низка законів, а саме:

«Закон про стратегічну екологічну оцінку» – цей закон встановлює рамки для оцінки екологічних наслідків планів та програм на ранніх стадіях їх розробки, що є важливою складовою екологічного законодавства Європейського Союзу.

«Закон про оцінку впливу на довкілля» – введення цього механізму спрямоване на забезпечення екологічного контролю за проектами, які можуть мати значний вплив на довкілля, та на залучення громадськості до процесу оцінки цього впливу.

Удосконалення законодавства щодо природно-заповідного фонду – це включає оновлення і реформування правил управління природно-заповідними територіями, їхньої класифікації та регулювання доступу до них, а також розширення мережі територій природно-заповідного фонду з метою збереження біорізноманіття.

«Закони для зміцнення системи екологічного моніторингу» – розвиток та інтеграція національної системи моніторингу довкілля з європейською системою забезпечує збір, аналіз та обмін екологічною інформацією відповідно до європейських стандартів і практик.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони пралісів» згідно з Рамковою конвенцією про охорону та сталий розвиток Карпат. Ухвалення цих законів наближає українське законодавство до європейських норм і стандартів у сфері охорони довкілля та сталого розвитку, полегшуючи подальший рух України до інтеграції в ЄС.

країні необхідно створити щонайменше 30% природоохоронних територій, щоб відповідати стандартам Європейського Союзу у сфері збереження біорізноманіття та управління природними ресурсами, що є важливою частиною її інтеграції в ЄС. У рамках стратегії ЄС до 2030 року передбачено реалізацію конкретних заходів з формування та розширення мережі заповідних зон на суші та у морях.

У рамках стратегії ЄС до 2030 року передбачено вжиття конкретних кроків і зобов'язань, серед яких ключове місце займає створення та розширення мережі заповідних територій на суходолі та у морських акваторіях. За мету поставлено забезпечення охоронного статусу не менше 30% територій на суші та в океанічних глибинах. З особливою увагою до забезпечення строгого захисту для як мінімум третини цих територій, що включає 10% земельних та морських акваторій, стратегія підкреслює необхідність збереження та відновлення ключових природних середовищ, включно з первісними лісами, старовіковими лісами, торфовищами, луками, та водно-болотними угіддями. Особливий акцент робиться на важливості створення екологічних коридорів як засіб запобігти генетичній ізоляції, забезпечити міграцію видів, та сприяти здоров'ю екосистем загалом.

В Україні активно екологічною спільнотою розробляється з 2009 року смарагдова мережа.

Смарагдова мережа – це система охоронних зон у Європі, що розроблена для захисту видів та місць проживання, котрі перебувають під загрозою зникнення на континенті. Ця мережа формується відповідно до положень Бернської конвенції. Очікується, що вступ України до Європейського Союзу значно посилить фінансування для захисту та відновлення зникаючих видів та їхніх природних середовищ в межах Смарагдової мережі. В даний час до мережі входить 271 захищена територія, що покриває 10% території країни, у той час як в середньому по країнах ЄС цей показник складає 18% територіальної площі [1].

З огляду на те, що екологічні виклики не обмежуються державними межами, країни поза Європейським Союзом, що приєдналися до Бернської конвенції, поступово почали розробляти власну мережу охоронних територій, звану Смарагдовою мережею, що базується на принципах програми Natura 2000 [2]. Впровадження цієї системи в Україні почалося більше десяти років тому і охопило період з 2009 до 2016 року. На цій початковій стадії до Смарагдової мережі були включені вже існуючі об'єкти природно-заповідного фонду такі, як національні парки та заповідники, а також комплекс дніпровських водосховищ [3].

Законодавча база та напрацювання нормативно правових актів дозволить більш ефективно управляти природно-заповідними територіями.

Підвищення ефективності управління природно-заповідними територіями в контексті інтеграції в Європейський Союз вимагає комплексного підходу, який охоплює розробку та

впровадження новітніх методів управління. Подальше роз'яснення цього пункту включає наступні аспекти:

- створення ефективних механізмів контролю за станом природо-заповідних територій, зокрема громадського контролю;
- використання сучасних технологій та методологій для постійного спостереження за станом флори та фауни. Це може включати супутникове спостереження, дрони, автоматизовані станції спостереження, ІТ смарт-систем, а також громадське наукове спостереження;
- розробка законодавчої бази розрахунку оцінки екосистемних послуг: аналіз користі, яку природо-заповідні території надають людям, таких як збереження водних ресурсів, захист від ерозії ґрунту та поглинання CO₂. Це допоможе аргументувати необхідність їх збереження та раціональне використання;
- інформування громадськості: регулярне публікування звітів про стан природо-заповідних територій, організація інформаційних кампаній, щоб залучити увагу громадськості та збільшити суспільну підтримку зусиль зі збереження.

Використання екоосвітніх та науково-дослідних програм:

- екоосвітні програми: розробка та проведення освітніх програм, спрямованих на підвищення екологічної свідомості серед населення, з особливим акцентом на школярів та студентів. Це може включати екскурсії, лекції, інтерактивні заняття на тему біорізноманіття та його збереження;
- науково-дослідні програми: залучення наукових співробітників та університетів до дослідження екосистем природо-заповідних територій. Підтримка фундаментальних та прикладних досліджень, спрямованих на збереження біорізноманіття та адаптацію до зміни клімату. Науково-дослідна діяльність включає: проведення наукових досліджень; участь в екологічних, регіональних, загальнодержавних, міжнародних програмах; формування фондів наукових матеріалів (поповнення гербарних і колекційних матеріалів, фонотек, фототек, фільмотек тощо), створення електронних баз даних; проведення наукових конференцій, семінарів, симпозіумів, конгресів та участь у них тощо; видання наукових публікацій, монографій, посібників, збірників, путівників, буклетів, наукового журналу тощо.

Зменшення ризиків у втраті цінних об'єктів є забезпечення координації між різними органами державної влади, науковими інститутами, навчальними закладами, громадськістю та приватним сектором для досягнення цілей збереження природи. В подальшому розробка управлінських рішень, які базуються на результатах моніторингу та наукових досліджень, з можливістю їх коригування у відповідності до змін у стані екосистем.

У сукупності ці заходи допоможуть не тільки підвищити ефективність управління природо-заповідними територіями в Україні, але й забезпечити їхнє збереження для майбутніх поколінь, відповідаючи стандартам та вимогам Європейського Союзу.

Фінансування та інвестиції в збереження природи та біологічного різноманіття відіграють ключову роль у реалізації стратегії збереження та відновлення природних середовищ. У зв'язку із проблемами фінансування ПЗФ в Україні цим об'єктам не можливо забезпечити належну охорону і зберігання.

Глобальним аспектом є також те, що більшість земель природо-заповідних через їх економічну, естетичну привабливість та корупційну складову в країні завжди під ризиком їхньої втрати. Адже, за міжнародними рейтингами Україна є одна з країн з найбільшим ризиком корупції за оцінками Transparency international у 2023 р. Україна відноситься до країн з високим сприйняттям корупції (36 балів за Corruption Perceptions Index Score (2023)). Порівняно з 2018 р. відмічена тенденція до покращення ситуації - індекс зріс на 4 бали. Аналогічні висновки продемонстрував звіт (European Comission Ukraine 2023). За індикатором World Bank Worldwide Governance Indicators Україна має низькі показники (ефективність уряду – 33,02 зі 100; якість управління – 40,57 зі 100, верховенство права – 18,87 зі 100; боротьба з корупцією - 29,25 зі 100) [4].

Останнім часом екологічна спільнота дедалі частіше стикається з загрозами, де великий бізнес, використовуючи різноманітні впливи, намагається привласнити землі

природно-заповідного фонду (ПЗФ). Не лише агресія на сході ігнорує екологічні норми, але й на заході ми бачимо, як бізнес намагається заволодіти цими територіями. Відомо, що ділянки, межуючі з ПЗФ, в середньому на 15% дорожчі. Прикладами таких ситуацій є проект будівництва лижного курорту на Свидовецькому масиві та установка вітряків на Боржавській полонині [5].

Не достатнє врахування екосистемних послуг, нестабільний економічний стан в державі призводить до вищевказаних ризиків.

Щоб забезпечити сталий розвиток і зближення з ЄС, Україні необхідно посилити екологічну освіту, зосередивши увагу на правових аспектах охорони навколишнього середовища. Запровадження ролі юриста-еколога у природоохоронних організаціях є важливим кроком до виконання та дотримання екологічних норм. Ігнорування екологічного законодавства може не лише призвести до втрати цінних природних ресурсів, але й ускладнити процес інтеграції до Європейського Союзу. Це також обмежує доступ до екологічних програм ЄС, які підтримують захист довкілля та енергетичну стабільність. ЄС відіграє ключову роль у допомозі Україні диверсифікувати енергетичні джерела і зміцнити енергетичну безпеку, що є особливо актуальним у світлі російської агресії. Участь України в процесі євроінтеграції сприяє зміцненню єдності й солідарності європейських країн у вирішенні спільних викликів.

Використані джерела:

1. Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі (Берн, 19 вересня 1979 року) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_032#Text
2. Leonid Shumilo, Sergii Skakun, Meredith L. Gore , Andrii Shelestov, Nataliia Kussul, George Hurtt , Dmytro Karabchuk, Volodymyr Yarotskiy / Conservation policies and management in the Ukrainian Emerald Network have maintained reforestation rate despite the war//[Communications Earth & Environment volume 4, Article number: 443 \(2023\)](https://doi.org/10.1038/s43247-023-01099-4) <https://doi.org/10.1038/s43247-023-01099-4>
3. Мережа NATURA 2000 як інноваційна система охорони рідкісних видів та оселищ в Україні // Матеріали науково-практичного семінару (м. Київ, 15 лютого 2017 р.) / Серія: «Conservation Biology in Ukraine». – Вип. 1. – Київ, 2017. – 240 с.
4. Індекс сприйняття корупції у світі - 2023 - Transparency international у 2023 р. <https://cpi.ti-ukraine.org/>
5. Верховний Суд України вирішить долю мальовничого Свидовецького гірського масиву електронний ресурс: <https://epl.org.ua/announces/9-zhovtnya-verhovnyj-sud-ukrayiny-vyrishyt-dolyu-malovnychogo-svydovetskogo-girskogo-masyvu/>